

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ» В УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Анотація

Метою мікропроекту стала розробка та ініціювання викладання окремого гнучкого університетського курсу з критичного мислення та академічної доброчесності, проведення педагогічного експерименту з його впровадження в умовах контрольних студентських аудиторій (із аналізом змін), пошук шляхів до інтеграції його елементів у дисципліни будь-якої спеціальної підготовки. Після розробки пілотного проекту дисципліни та впровадження його у різних формах та обсягах у п'яти університетах України зроблено висновок, що подібний курс актуальний та необхідний на сучасному етапі розвитку системи української вищої освіти.

Ключові слова: критичне мислення, академічна доброчесність, навчальна дисципліна, пілотний проект, тестування, анкетування.

Abstract

The purpose of the micro-project was to develop and initiate the teaching of a separate flexible university course on critical thinking and academic integrity, to conduct a pedagogical experiment on its implementation in conditions of test student audiences (with the analysis of changes), the search for ways to integrate its elements into the discipline of any special training. After developing the pilot project of the discipline and introducing it in various forms and volumes in 5 universities of Ukraine, it was concluded that such a course is relevant and necessary at the present stage of development of the Ukrainian higher education system.

Key words: critical thinking, academic integrity, academic discipline, pilot project, testing, questionnaires.

Проблематика мікропроекту

Критичне мислення на сучасному етапі розвитку науки трактується і як абстрактна рефлексія вищого порядку та мистецтво аналізувати, і як суто практична мета, досягнення якої є однією з найважливіших цілей будь-якого (а особливо в умовах ЗВО) навчання взагалі, бо кожна держава

повинна прагнути як до формування траєкторії прийняття вірних рішень особистістю задля управління сприймання нею оточуючої дійсності, так і до забезпечення умов її самовдосконалювання [1, с.52; 2, с.33].

Критичне мислення традиційно оцінюється учасниками Світового економічного форуму в Давосі як одна з найбажаніших навичок на ринку праці, що її повинні мати успішні люди [3]. У програмах впливових конференцій та освітніх рекомендаціях (США, Європа) здатність критичного мислення згадується з-поміж головних умов національного добробуту й безпеки, вважається підґрунтям плідної професійної діяльності особи, її матеріального та ментального добробуту (наприклад, конференція «Future of Education Technology Conference» (США), доробок впливової «The Foundation for Critical Thinking», що в 2018 році провела «The 38th Annual International Conference on Critical Thinking»). У багатьох розвинених країнах існують стандартизовані іспити для абітурієнтів, що вступають до коледжів, магістратури чи аспірантури (GRE, GMAT, LSAT чи TSA), успішне складання тесту певного рівня на наявність розвинутого критичного мислення є обов'язковою умовою до претендента на престижну посаду (наприклад, PET чи WGCTA) [4, с.168].

Зв'язок з імплементацією та конкретними нормами Закону України «Про вищу освіту» 2014 р.

Відповідно до Закону «Про освіту» (2017 р.), критичне та системне мислення проголошується одним зі спільних для всіх компетентностей вмінням, що необхідні кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності (стаття 12), а дотримування усіма учасниками освітнього процесу етичних принципів та нормативних правил академічної доброчесності визначається як підґрунтя для забезпечення довіри до результатів навчання (стаття 42).

Актуальність мікропроекту

Неухильне дотримання принципів академічної доброчесності є послідовним і загальнообов'язковим: у більшості університетів світу викладаються курси критичного мислення; видається значна кількість навчальних матеріалів для представників різних професій (за галузями), проводяться

тренінги тощо (курси «Логічне та критичне мислення» Університету Окленда, «Критичне мислення для інформаційної доби» Мічиганського університету, «Критичне мислення для початківців» Оксфордського університету тощо, а також відома програма «INSIGHT Development Program» від організації, що вважається одним зі світових лідерів у секторі якісного та кількісного вимірювання критичного мислення).

Ми прогнозували, що створення подібного курсу наразі актуально та позитивно відіб'ється на розвитку вітчизняної вищої освіти та її здобувачах в цілому, крім того, допоможе сприяти розвитку критичного мислення майбутніх науковців, озброїть їх критеріями істинності наукових ідей (може мати вплив на подальші розбудови у царинах політології, психології, конфліктології, педагогіки, філології тощо) та сприятиме впровадженню інноваційних освітніх і управлінських технологій у практику української вищої школи заради побудови більш розвиненого суспільства й науково-технічного прогресу [5, с.45–46; 6, с.29–30].

Аналіз теорії і практики з розв'язання проблеми

В Україні на сучасному етапі впровадження дисципліни «Критичне мислення» у середню школу та ЗВО тільки починається. У освітньому просторі країни існує адаптація доробку від Університету Квінсленда з розвитку критичного мислення (курс «Наука повсякденного мислення») та українська розробка, що спонукає розвиватися викладачів, пропонуючи їм тренінг особистісного зростання («Критичне мислення для освіти», С. Терно, Н. Степанова, онлайн-платформа «Prometheus»), навчальний курс «Вступ до критичного мислення» (О. Карачинський, дистанційна платформа освітньої ініціативи «ВУМ»), навчальний курс «Основи критичного мислення» (О. Пометун, І. Суценок, «Освітня платформа з розвитку критичного мислення»), адаптація тесту щодо визначення здібностей до критичного мислення Л. Старкі (О. Луценко, кафедра прикладної психології ХНУ ім. В. Н. Каразіна). Активно розповсюджуються та набувають популярності заходи, спрямовані на поширення принципів академічної доброчесності (лекції, переклади, публікації SAIUP — «Проект сприяння академічної доброчесності в Україні» за участі МОН України та за підтримки Посольства США; кілька ЗВО України беруть

участь у проєкті SAIUP [7]). В університетах України створюються та функціонують структурні підрозділи з організації та контролю за дотриманням принципів академічної доброчесності (згідно з листом МОН № 1/19-565 від 26.10.2017 р.).

Таким чином, ми бачимо, що курс з критичного мислення наявний у навчальних програмах західних університетів, але недостатньо присутній в українських ЗВО (і як дисципліна, і як ідея). Згадані нами доступні курси чи доробки є різнорівневими (від розважальних до професійних, спрямовані за галузями), містять такі інформацію та тип її подачі, що, відповідно, розраховано на різні цільові аудиторії. Ці курси здебільшого фінансуються із залученням західних фондів та організацій. Послідовного міждисциплінарного академічного наскрізного курсу, розробленого відповідно до викликів, що постають перед українцями-здобувачами вищої освіти, та інтегровано в площину сучасної університетської освіти, наразі немає. В Україні поки що академічна доброчесність найчастіше асоціюється з вимогами передусім до письмових кваліфікаційних робіт (з акцентом на боротьбі з плагіатом), розглядається у курсах з академічного письма (якщо вони є), або інформація надходить час від часу із зовнішніх відносно університету джерел [8, с. 147]. У вирішені нагальних питань розробки та впровадження у ЗВО України дисципліни «Критичне мислення» (частиною якого була би тема «Впровадження академічної доброчесності в науковий та навчальний простір країни») зумовлює, на наш погляд, актуальність запропонованого мікропроєкту.

Мета і завдання мікропроєкту, використані методи

Мета мікропроєкту:

- розробка та ініціювання викладання окремого гнучкого університетського курсу з критичного мислення та академічної доброчесності, проведення педагогічного експерименту з його впровадження в умовах контрольних студентських аудиторій (із аналізом змін), пошук шляхів до інтеграції його елементів у дисципліни будь-якої спеціальної підготовки;
- забезпечення можливостей для формування компетентності критичного мислення і здатності його продуктивного застосування

упродовж життя у різних сферах майбутньої повсякденної та професійної діяльності українських студентів.

Завдання мікропроекту:

- всебічно вивчити наявний світовий досвід стосовно різноманітних курсів з критичного мислення та дотримання вимог академічної доброчесності;
- на основі принципів міждисциплінарності розробити концепцію курсу, який сприятиме формуванню компетентності критичного мислення студентів, та впровадити його в освітній процес українських ЗВО;
- у межах педагогічного експерименту провести пілотні заняття, тестування, анкетування тощо у вибіркових ЗВО України, створити та втілити інформаційне супроводження впровадження курсу для педагогічно-наукової спільноти України (лекції, семінари, майстер-класи тощо).

Методи дослідження, які були нами використані — тестування та анкетування.

Етапи реалізації мікропроекту

Перелік ЗВО України, на базах яких втілювався пілотний проект та проводилися педагогічний експеримент і анкетування, формувався таким чином, щоб у ньому були присутні різні за статусом, напрямами підготовки студентів і місцем розташування установи: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний університет технологій та дизайну, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (м. Київ), Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця) (онлайн-анкетування), Приазовський державний технічний університет.

Курс, що пропонується, принципово орієнтований на застосування у ЗВО. Інтеграційний та міждисциплінарний підхід у курсі критичного мислення повинен втілюватися у поєднанні арсеналів філософії, логіки, психології, педагогіки, філології, нейрофізіології, конфліктології тощо. До розробки подібного курсу мають бути залучені відповідні зацікавлені фахівці з метою консультування та верифікації інформації під час створення. Нами передбачені наявність варіативної компоненти практичного

застосування теоретичних знань, набутих у курсі (практичні завдання для студентів медичних, економічних, гуманітарних спеціальностей тощо), наскрізне залучення теоретичних і практичних елементів курсу під час вивчення інших фахових дисциплін, наявних у навчальних планах.

Щодо визначення місця курсу в системі дисциплін сучасного українського ЗВО можна зробити такі висновки: на I–II курсах навчання елементи дисципліни «Критичне мислення» можуть бути введені у «Філософію», «Логіку», також може бути впроваджений у навчальний процес окремий курс «Критичне мислення»; протягом усього навчання повинно відбуватися застосування набутих навичок і вдосконалення компетентностей критичного мислення та академічної доброчесності. Варіативність практичної складової курсу відносно напрямку навчання студентів може бути такою: гуманітарна, технічна, економічна, медична тощо.

Курс має три модуля, які поділені на теми:

1. «Дотримання принципів академічної доброчесності як передумова успішного навчання у ЗВО»:
  - «Розвиток академічної доброчесності у світі та в Україні»
  - «Фундаментальні цінності академічної доброчесності»
  - «Що вважати порушенням академічної доброчесності?»
  - «Методи боротьби з плагіатом»
  - «Чому корупція в освіті стимулює негативний соціальний ліфт?».
2. «Критичне мислення в повсякденному житті освіченої людини»:
  - «Принципи критичного мислення»
  - «Що таке логічні помилки та до чого вони призводять»
  - «Коли важливо ставити вірні запитання, або Міфи про “вірні відповіді”»
  - «Чи можна навчитися мислити критично?».
3. «Критичне мислення науковця як запорука професійної успішності»:
  - «Стратегії відокремлювання логічних умовиводів від упереджень»
  - «Складові світогляду науковця»
  - «Закони комунікативної логіки, аргументація у науковій дискусії»
  - «Світ науки та псевдонауки: відмінності»
  - «Як підібрати джерела для написання курсової (реферату, наукової статті)».

Серед видів занять та засобів організації навчання дисципліни «Критичне мислення» ми можемо виокремити такі, як лекція, семінарське заняття, практичне заняття, консультація, екзамен, залік та ін. Форми та засоби контролю при цьому будуть: тестування для визначення рівня засвоєння матеріалу, сформованості компетентності (вікторини та ін.); застосування ігрових форм (наприклад, використання квестів, можливостей інтерактивного додатку і под.), письмові розгорнуті відповіді (відеовідповіді тощо).

Упродовж робочого періоду з жовтня 2017 р. по травень 2018 р. ми досягли таких короткострокових результатів:

- опрацювання й систематизація зарубіжних і вітчизняних теоретичних засад та відомих практичних втілень досвіду розвитку вміння критичного мислення й поширення ідей академічної доброчесності в ЗВО та дотичних закладах з метою визначення лакун з цих питань в українській системі вищої освіти в межах підготовки до створення концепції за принципами міждисциплінарності курсу з критичного мислення та академічної доброчесності і власне розробки такого курсу;
- розробка матеріалів та проведення мінісеминарів для професорсько-викладацького складу (в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка (підготовче відділення), в Київському національному університеті технологій та дизайну (кафедра іноземних мов), в Таврійському національному університеті ім. В. І. Вернадського), пілотних занять для студентів (в Приазовському державному технічному університеті (кафедра української мови та слов'янської філології), Таврійському національному університеті ім. В. І. Вернадського (Навчально-науковий інститут філології та журналістики), розробка анкети з елементами тестування для науково-педагогічних працівників та студентів (загалом дві анкети), проведення анкетування з аналізом отриманих даних (загалом серед професорсько-викладацького складу та студентів п'яти ЗВО) [9, с.157–158].
- підготовка матеріалів (обґрунтування, зміст та кошторис) для подання заявки «The Discipline “Critical Thinking”»: the Implementation of World Experience in the Ukrainian Universities» (Yuhan N., Dvoriannykova S.,

листопад 2017 р.) на грант з тематики мікропроєкту до програми The Harald Binder Cultural Enterprises (<http://hbce.com.ua/our-grants/>).

- інформування педагогічно-наукової спільноти щодо мікропроєкту та досвіду з впровадження його положень шляхом опублікування його проміжних результатів у вигляді статей, тез та апробації певних аспектів на конференціях.

Окремо ми хотіли би зупинитися на наукових результатах, отриманих авторами мікропроєкту (іноді з залучанням до співавторства інших фахівців). В цілому було зроблено п'ять доповідей на конференціях різного рівня:

- на конференції «Науково-педагогічні інновації без інституційних реформ? Аналіз прорахунків і стратегічних викликів у створенні високоякісного університету» (1–3 червня 2017 р., КНУ імені Т. Г. Шевченка), доповідь «Філологічний арсенал на сторожі здорового глузду та академічної доброчесності» (С. Є. Дворянчикова, Е. Ш. Салахатдінова);
- на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультилінгвального глобалізованого світу» (10 квітня 2018 р., Київський національний університет технологій та дизайну), доповідь «Глобальні виклики впровадження академічної доброчесності у ЗВО» (Юган Н. Л.);
- на Міжнародній конференції «Діалог культур в Європейському освітньому просторі» (15 травня 2018 р., Київський національний університет технологій та дизайну), доповідь «Розвиток критичного мислення студентів-іноземців в університетах України» (С. Є. Дворянчикова)
- на Міжнародній конференції «Академічна культура дослідника в освітньому просторі» (17 травня 2018 р., Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка), доповіді «Академічна доброчесність та студенти-іноземці ЗВО України: реалії, виклики, тренди» (С. Є. Дворянчикова) та «Академічна культура й етика у вищій освіті України у зображенні сучасних драматургів» (Н. Л. Юган).

За тематикою мікропроєкту було опубліковано 6 наукових статей, одна з яких у іноземному виданні [1], п'ять — в українських виданнях [4; 5; 6; 8; 9].

Висновки та рекомендації, перспективи подальшого розвитку

Таким чином, після розробки пілотного проекту дисципліни «Критичне мислення» для ЗВО України та впровадження його у різних формах та обсягах у п'яти університетах, можемо зробити висновок, що подібний курс актуальний та необхідний на сучасному етапі.

Серед довгострокових цілей мікропроєкту, які заплановані до втілення в ході подальшої роботи над темою, ми можемо виокремити такі:

- отримання гранту на 1) розробку і впровадження курсу з критичного мислення в обраних ЗВО України, 2) започаткування міжнародної конференції та її проведення з метою обговорення наукових і методологічних питань щодо предмету дослідження;
- створення авторського колективу задля розробки й видання підручників, посібників та інших матеріалів для студентів і методичних рекомендацій для викладачів з курсу критичного мислення в ЗВО України;
- розробка інтерактивного додатку «Чи легко тебе обдурити? Прокачай своє критичне мислення!».

Література

1. Дворянчикова С. Є. Навчання критичного мислення в українських вишах: освітні тренди та виклики впровадження / С. Є. Дворянчикова, Н. Л. Юган // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. — Volume 6, No. 2A. — UK TU Košice, Slovakia, 2018. — P. 51–56.
2. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. — СПб, 2000. — 512 с.
3. The future of education, according to experts at Davos [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2018/01/top-quotes-from-davos-on-the-future-of-education> (дата звернення: 12.01.2018).
4. Дворянчикова С. Є. Лінгвістична семантика комічних контекстів: привід розвитку критичного мислення / С. Є. Дворянчикова // Науковий потенціал та перспективи розвитку філологічних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 8-9 грудня 2017 р. Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського. — К.: ТНУ імені В. І. Вернадського, 2017. — С. 168–170.

5. Дворянчикова С. Є. Впровадження принципів академічної доброчесності : засоби філології задля розвитку компетентності критичного мислення [Текст] / С. Є. Дворянчикова // Гуманітарний корпус. Збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові пошуки : актуальні проблеми теорії і практики», м. Київ, 3 серпня 2017 р., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. — С. 45–48.
6. Юган Н. Л. Рефлексія академічної доброчесності в сучасній українській мистецькій спільноті (на прикладі п'єси Анатолія Наумова «Кафедра для достойника») / Н. Л. Юган // Академічна культура дослідника в освітньому просторі: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 17 травня 2018 року) / за ред. О. М. Семенов. — Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. — С. 29–33.
7. Strengthening Academic Integrity in Ukrainian Higher Education Program (SAIUP) 2015-2019, Program Description [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lawfaculty.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/04/SAIUP-Program-Description-2016-2019_UKR_final.pdf (дата звернення: 12.01.2018).
8. Дворянчикова С. Є. З міжнародного досвіду навчання критичного мислення в ЗВО та освітніх організаціях / С. Є. Дворянчикова // Інноваційні тенденції підготовки фахівців в умовах полікультурного та мультілінгвального глобалізованого світу : Збірник тез доповідей III Всеукр. науково-практичної конференції, м. Київ, 10 квітня 2018 р. — К.: КНУТД, 2018. — С. 146–149.
9. Дворянчикова С. Є. Погляд на критичне мислення в українських ЗВО: досвід опитування наукової спільноти / С. Є. Дворянчикова, Н. Л. Юган // Университетская наука — 2018 : тез. докл. Междунар. научно-техн. конф. : в 3 т. Т. 3 : факультеты: экономический, социально-гуманитарный, инженерной и языковой подготовки / ГБУЗ «ПГТУ». — Мариуполь: ПГТУ, 2018. — С. 157–158.